

VINDUET

ved

ODD KVAAL PEDERSEN

Ikke bare den rent vitenskapelige, men også den populærvitenskapelige, den skjønnlitterære og den mer reportasjepregede misjonslitteratur har de siste ti-år hatt en overveldende vekst.

Det henger sammen med ekspansjonen i den kristne misjon og det stadig økende engasjement i misjonsarbeidet, men også med de faktorer som generelt har stimulert leselyst og bokproduksjon: høyere levestandard og økt folkeopplysning.

For øvrig finner man også i bøker utenom de som bibliografisk klassifiseres under emnet misjon, en god del stoff om misjonen og misjonærene, og her forekommer de mest forskjellige karakteristikker og vurderinger.

Skjønnlitterært er misjoner og misjonærer blitt behandlet i prosa og poesi, av betydelige og ubetydelige forfattere — fra litteratur i Nobelprisklassen til bøker og vers som kanskje ikke burde gjøres til gjenstand for litterær vurdering i det hele tatt: viltre safarievntyr og billige slagertekster.

I reportasjebøker fra Afrika, Asia og Latin-Amerika har også misjonen og misjonærene fått en større og mindre plass. Karakteristikker og vurderinger har ofte vært like forskjellige her som i skjønnlitteraturen. Men i de senere år, med de rike vestlige lands nyvakte følelse av forpliktelse til å yte utviklingshjelp, har det vært en sterk tendens til å oppvurdere misjonenes humanitære og kulturelle innsats.

Av betydelig større interesse blir imidlertid den nye afrikanske og asiatiske litteratur hvor den hvite mann, og særlig misjonæren, blir gjort til gjenstand for litterær behandling. Ikke alle synspunkter som her vil bli gjort gjeldende, ikke alle dommer som her vil bli felt, vil være like riktige og kloke, men så må man huske på at heller ikke den vestlige litteraturen har unngått å fortegne afrikanske og asiatiske mennesker og miljøer.

Også mot det man populært og tradisjonelt kaller misjonslitteratur er det blitt rettet kritikk overfor fremstillingsmåten. Misjonærer har også kritisert misjonenes egne forfattere. Hvor berettiget kritikken har vært, kan man diskutere og forskjellige synspunkter kan gjøres gjeldende.

Misjonslitteraturen og den andre

Noen viktige momenter bør man imidlertid ha in mente:

Spørsmålet om hva som var saklig og nøkternt i beretningene fra misjonenes virkeområder må vurderes ut fra tidens alment aksepterte forestillinger og frem-

stillinger av fremmede mennesker og miljøer. Antagelig er det grunn til å tro at misjonærenes beretninger neppe var verre — snarere bedre — enn de øvrige beretninger det lesende Europa fikk om de samme mennesker og forhold. Inntil ganske nylig har det jo f.eks. vært en utbredt oppfatning at Afrika var det mørke fastland — uten nevneverdig historie, litteratur, kunst og næringsliv før den hvite mann kom. Dette synet har nok også gjort seg gjeldende i misjonslitteraturen, men spørsmålet er om det har gjort seg sterkere gjeldende der enn i annen litteratur. Om Afrika skrev f.eks. David Hume: «Der er ingen utviklet industri, ingen kunst, ingen vitenskap», og Trollope tilføyde om afrikaneren at det hos ham «ikke var noen tilnærmede til hans hvite medskapnings sivilisasjon, han etterligner kun, som en ape et menneske». Også de mer populære beretninger tegner unyanserte bilder av afrikaneren, og like til det siste har mye av denne litteraturen stimulert troen på at Afrika for det meste var preget av villskap og kaos.

Bacil Davidson som ellers kan styre sin begeistring for den kristne misjonsinnflytelse, henviser derfor til to protestantiske misjonærer når han polimiserer mot det bilde av villskap og kaos som både populære og seriøst mente beretninger hadde gitt. Etter sine reiser gjennom Sentral-Afrika talte David Livingstone gjentatte ganger om den fred og sikkerhet som hersket i de store områder i det indre, og tyskeren Ludvig Krapp ga uttrykk for lignende erfaringer fra Øst-Afrika. Folkene var kanskje ikke så ivrige etter den kristne lære, innrømmet Livingstone, men de la ingen hindringer i veien for undervisningen.

Man må for en gangs skyld ha lov til slik å stille det beste i misjonslitteraturen opp mot det ringeste i den øvrige litteraturen fra de samme områdene. Som oftest opplever man det motsatte — at misjonslitteraturen bedømmes etter dens minst vellykkede utgivelser og latterliggjøres som banal i forhold til det beste i sekulære skildringer.

Motivet for den berettende misjonær

Dessuten må man ta med i betraktningen at den berettende misjonærens motiv fremfor noe annet var å vekke til ansvar og omsorg for disse mennesker rent religiøst. At misjonærer ble pionerer når det gjaldt å formidle kunnskap om fremmede land og folk, var bare en bivirkning av deres egentlige gjerning. Det samme gjelder for en stor del deres litterære ytelser. Det var meldinger hjem om umiddelbare inntrykk det gjaldt, ofte skrevet i en sen nattetime etter dager med slit, skuffelser og sykdom. Stoffet var beregnet på mennesker i hjemlandet som de betraktet som sine venner og nedskrevet uten tanke på at det skulle bli gjort til gjenstand for kritisk gjennomgåelse.

Bare en mindre del av misjonslitteraturen er skrevet av forfattere som ved siden av det praktiske og oppbyggelige sikte også tilkjenner litterære ambisjoner i skildringer, fortellinger og romaner med motiver fra misjonenes virkeområder. I disse skildringene er tendensen til å begynne med bevisst påtrengende: bare kristen innsats i form av misjonsarbeid kan gi menneskene frihet fra frykt og nød, mening

med livet og håp for evigheten. Ut fra en kristen livsanskuelse agiteres det for en misjonsinnsats som kan virke forvandlende både på mennesket og omgivelsene.

Også i de senere misjonsromanene er tendensen klar nok, men både miljø og typetegning blir mer nyansert. Man søker å spore kristendommens virkninger både på det ytre og det indre plan, spenningene som oppstår når dalens eller landsbyens folk møter en helt ny væreform og en tro som sprenger alle nedarvede forestillinger om liv og død. Misjonsmarkens mennesker sees også i en historisk og kulturhistorisk sammenheng. I en rekke av misjonsromanene kan man ane en imponerende forskerinnatts, selv om man også må medgi at dette stoffet av og til kan virke tyngende på fremstillingen.

For øvrig er det et markant trekk ved dagens misjonslitteratur, enten den er skjønnlitterær, saklig refererende eller reportasjepreget at misjonæren og misjonsstasjonen ikke lenger har en så dominerende plass i bildet. For en stor del står den nyetablerte kirken eller menigheten og dennes nasjonale medarbeidere i sentrum. Dessuten bestreber man seg på å se misjonsmarkens mennesker og miljø i større sammenhenger — religiøst, politisk, sosialt og kulturelt.

Den nye misjonstenkning og omveltningene som har funnet sted i misjonenes virkeområder har også fått betydelige innvirkninger på misjonslitteraturens språkbruk og fremstillingsform. Ord og vendinger som var preget av kolonitidens terminologi, virker i dag ofte diskriminerende og erstattes derfor med andre ord — som også i regelen er mer korrekte og dekkende.

Forventninger og realiteter

Allerede tidlig fremkom det problem som har vært et av misjonslitteraturens vesentligste, nemlig hvordan man skal virke saklig og samtidig inspirerende. Tidlig i den norske misjonsinnsatsens historie merker man denne spenningen mellom «misjonsvennenes» forventninger og misjonsmarkens hverdagsrealiteter, mellom behov for inspirerende beretninger og misjonærens frykt for at forventningene kunne føre misjonsinteressen på avveie. Denne spenningen kommer til uttrykk i en brevveksling mellom biskop H. P. S. Schreuder og Hovedstyret i Det Norske Misjons-selskap i 1856. Endel av misjonens venner i Norge hadde gitt uttrykk for mismot fordi de ikke så «resultater» og Hovedstyret som syntes det måtte ta visse hensyn til denne stemning, anmodet Schreuder om «hyppigere Meddelelser over Zuluernes nationale Charaktere og Sæder, deres moralske og religiøse Standpunkt, de Enkeltes indre Hjerteforhold til Sandheden, saavidt han i Samtalerne kunde udforske det, hans egne Betragtninger over alt dette, Forhaabninger osv. osv. — for de Trossvages Skyld af vore Brødre og Søstre herhjemme, hvoraf mange begynde at anfægtes af Tvivl og Mistvivl, fordi vort Missionsarbeide tilsyneladende saa liden Frugt vil bære».

På denne henvendelsen svarte Schreuder med en «Aaben Erklæring» hvor han klart og meget bestemt tok avstand fra denne utarting av misjonsinteressen. Beretningene fra misjonsmarken, hevdet han, skal være saklige og nøkterne, de skal inneholde kjensgjerninger som NT's Apostlenes Gjæringer. «De subjektive Missions-

beretninger, fyltde med fromme Betragtninger, Forhaabninger o. l.» som liksom skal tjene de troendes oppbyggelse, duger egentlig ikke. Til oppbyggelse har Gud gitt oss langt rikere midler: ordet, sakramentene, bønn og samtale. En virkelig misjonsvenn, hevder Schreuder, går ikke og regner på «hvor meget eller lidet hans Daler har aandeligen forrentet sig i Missionsgjerningen». Schreuder mener at misjonsvennene trygt skal overlate til Gud å føre dette regnskapet og mener at en misjonsinteresse som må holdes oppe ved slike midler som «subjektive Missionsberetninger» i beste fall bare kan fremelske «en Drivhuusplante» som, hvor omhyggelig den enn pleies, aldri vil kunne utholde det barske og rå klima «som forekommer overalt selv paa den mest velsignede Missionsmark, og man gjorde da bedst i at lade en saadan Plante utdøe, eftersom den dog ikke kan længe holdes i live».

«Det er mulig,» kommenterer dr. O. G. Myklebust i Det Norske Misjonsselskaps historie, «at Schreuder sier altfor skarpt fra. Han synes ikke å ha forstått nødvendigheten av at de misjonsvenner som kritiserer, får faktiske opplysninger om forholdene. Den mentalitet en slik kritikk gir uttrykk for, var helt fremmed for Schreuder. For ham var misjonen en lydighetsakt».

Misjonslitteratur og misjonen i litteraturen

Norsk misjonslitteratur etter denne tid er nok i noen grad preget av «subjektive Missionsberetninger», men hos de fleste forfattere merker man sterke anstrengelser i retning av å gi et så nøkternt og realistisk bilde som mulig. Viktig er det imidlertid å ha in mente hva som tidligere er anført: Den berettende misjonær var preget av sin tid og dens fremstillingsform. Dessuten var hans litterære ytelser for det meste biprodukter av hans egentlige arbeid.

Vurderingene i hjemlandet av norsk misjonsinnsats var høyst forskjellige. Som eksempler to ytterligheter: Bjørnstjerne Bjørnsons hyldningsdikt til Lars Skrefsrud — «Jeg ærer deg fordi du ble forkastet og har seier havt. Jeg ærer deg fordi du er den første av Gudbrandsdalens sønner i din tid» — og på den annen: Alexander Kiellands bitende ironiske skildringer av bl. a. Missionsgaarden i Stavanger.

Like til våre dager har denne lett flirende holdningen overfor kristen misjon gjort seg gjeldende i Norge, og man kan kanskje si at mye av misjonslitteraturen — bevisst og ubevisst — aktet å gi disse som ironiserte over misjonen og talte om «idyllen i hedningeland» en høyst nødtørftig motforestilling. Misjonslitteraturen ble en — mer eller mindre vellykket formulert — protest mot det brede publikums tendens til å rette all oppmerksomhet mot «halvøen Europa» og innta en «la-detskure-holdning» til resten av verden. Utvilsomt kan man si at det beste i det 20. århundres norske misjonslitteratur henledet oppmerksomheten på den gjæringsprosess som alt da var begynt og som i det siste decennium har endret vårt gamle bilde av verden.

Endel av fortellingene og romanene fra misjonenes virkeområder kan nok ved kritisk gjennomgåelse i dag virke selsomme på enkelte. Men om enn litterært ubehjelpelige, understreker selv de enkleste «solstrålefortellinger» fra misjonsmar-

ken det meget vesentlige at menneskene i misjonenes virkeområder var noe mer enn individer man lettvis kunne omtale med gruppebetegnelser som «innfødte», «negre», «boyer» osv. Heller ikke misjonslitteraturen er fri for ord og uttrykk som i dag virker diskriminerende, men for denne var det likevel et hovedanliggende å få frem folkenes verd som medmennesker og medkristne.

Enda sterkere kommer dette frem i den senere skjønnlitteraturen fra misjonsfeltene. Her ser man misjonslandets mennesker i relasjon til arv og miljø og man får en mulighet til å identifisere seg med dem og deres problemer i brytningen mellom tradisjon og oppbrudd. Antagelig gir disse skildringene hvor forfatteren bygger på historiske kjensgjerninger og kombinerer sin omfattende historiske viten med fantasi og innlevelsevne et vel så sant bilde av mennesker og miljø som det de «korrekte» meddelelser gjør.

I de senere år er det igjen reise- og reportasjebøkene som dominerer misjonslitteraturlistene i Norge. Også her merker man en sterk vilje til å se misjonsmarken i en større sammenheng. Man merker at misjonsmarkens situasjon også kan beskrives med ord og uttrykk som man er blitt fortrolige med fra vår egen europeiske hverdag: urbanisering, industrialisering og automasjon. Koloniavviklingen og de øvrige politiske omveltninger gjenspeiler seg også i misjonslitteraturen, og sist, men ikke minst, det faktum at det på de fleste norske misjonsmarker er etablert selvstendige kirker som prinsipielt og praktisk er likestillet med kirkene i Norge.

Misjonslitteratur om Norge

Med norsk misjonslitteratur mener man vanligvis den litteratur som omhandler norske kirkers og misjonsorganisasjoners virke i Asia, Afrika og Latin-Amerika, mer sjelden den litteratur som omhandler den tiden da Norge var misjonsmark, den tiden da vårt folk levde i spenningen mellom kristen innflytelse og hedensk arv. Om kirstningsforsøkene, kirkens grunnleggelse i Norge, dens vekst og økende innflytelse, foreligger det jo en overveldende mengde litteratur. Og selv om den vel bibliografisk ikke kan klassifiseres under misjonslitteratur, dreier den seg om det som like fra aposteltiden har vært ett av misjonshistoriens og misjonslitteraturens hovedpunkter: i den ene eller annen form å gi en fremstilling av møtet mellom kristendom og ikke-kristen religion, tilslutning til eller reaksjon mot kirken og det kristne liv.

A. H. Winsnes peker på at et «hovedpunkt i den nye middelalderforskning er en våken sans for Nordens sammenheng med den felles-europeiske kulturutvikling, for møtet mellom hedenskap og kristendom, den katolske kirkes plass i folkets liv, det kristne innslag i det hele.

Denne forskning øste av rike kilder. Utallige var de litterære vitnesbyrd om kristendomens ekspansjon i vårt land — folkeviser, sagaer, legendesamlinger, dokumenter, protokoller, brev og for øvrig den gammelnorske kristne litteratur. Meget av dette fortalte om vårt folk i skiftende misjonssituasjoner, dets holdning til kirken og klosterinstitusjonene. For klostrene var jo den tids misjonsstasjoner. Ved

siden av å være sentra for meditasjon og bønn var nemlig klostrene aktivt engasjert på mange områder — de ga ungdommen undervisning, de syke hjelp og pleie, de langveisfarende herberge. Til og med den materielle odlingen søkte de å fremme, f. eks. jord- og hagebruk.

Hvilken innflytelse fikk alle disse kristne impulser? Hvordan reagerte nordmennene på kristen tro, tanke og tjeneste? De litterære vitnesbyrd om virkningene av den kristne kirkes misjon til Norge har opptatt mange historieforskere med ulike syn og forutsetninger, og om mennesker i brytning mellom kristentro og hedensk ættarv skriver f. eks. Vera *Henriksen* i sin trilogi fra helgenkongen, kong Olavs tid. Den samme spenningen, fra et senere tidsrom, finner man i *Sigrid Undsets* middelalderromaner. Hun fikk svar fra Hans E. *Kinck* i «Mot ballade». Hos ham er det «en bærende tanke at møtet med kristendommen forkvaklet og hemmet det frie hedenske åndsliv og sjeleliv». Og som Winsnes påviser er han langt på vei i pakt med historikeren Edv. *Bull* som skrev: «Det skulle andre mennesker enn det ellefte og tolvte århundres prester til å lære selvgode, selvhjulpne, norske bønder at de var syndige mennesker som fremst av alt hadde nåde og forløsning behov». Som kontrast *Sigrid Undsets* ord: «Å fremstille de norrøne folks mentalitet før møtet med kristendommen som skinnende og fjollet optimistisk — en slags smør-blank og kampfrisk lystro . . . det er en nokså fantasiløs baktalelse.»

Lignende historievitenskapelige og litterære konstallasjoner kan vel tenkes å oppstå i de land de vestlige misjoner kom til å virke i: På den ene side nedvurdering av kirkens innflytelse og det kristne liv, og tilsvarende oppskatning av fedrenes tro, og på den annen — det motsatte.

Misjonæren i afrikansk litteratur

En smakebit får man i den afrikanske litteratur som til i dag har sett dagens lys. Den danske presten H. F. *Rasmussen* som er et aktivt medlem av Sudanmissionen i Danmark og som har interessert seg sterkt for denne del av verdenslitteraturen, har nylig i en kronikk i *Kristeligt Dagblad*, København, gitt en interessevekkende orientering om misjonærens plass i moderne afrikansk litteratur.

Denne litteraturen spenner vidt, fra den letteste journalistikk og ubehjelpsomste forsøk over politiske overveielser til skjønnlitteratur og lyrikk i Nobelprisklasse. Misjonæren opptrer ofte i disse bøkene, den katolske pater såvel som den lutherske prest, legen, læreren, den enslige kvinnelige misjonær og misjonærhustruen.

At misjonen har fått en forholdsvis bred plass er for så vidt naturlig etter som det var i misjonsskolene det hele begynte. Ennå er bare et fåtall av dikterne utdannet ved koranskoler, litt flere ved regjeringsskolene, men de aller fleste ved misjonenes skoler.

Ofte må man minne seg selv om et bestemt ord av Jesus når man sitter og leser om oss, det vil si misjonærene, sett med afrikanske øyne: «Ve dere når alle taler vel om dere.» Pastor *Rasmussen* kommenterer:

«Dette ord er like godt å svale sitt temperament med enten man føler seg i

misjonærens sted som den der heves til høyderne (hva dog sjelden skjer) eller som den der tillegges en rekke mindre pene egenskaper (hva oftere er tilfelle).

Men det er i alle fall to ting man skal sørge for å få klarhet over. Det ene er hvilken personlig tro forfatteren skriver ut fra. Er han selv muhammedaner eller overbevist tradisjonalist med moderne tillempling, er det intet merkelig ved angrepet på den kristne misjonær. Da er det likeså gjerne hans tro som angripes.

Den annen ting er at afrikanerne som flest er kommet til å betrakte den hvite mann som mannen med et Janus-hode. Han har to ansikter. Det ene er likeså hesligt som det andre er smukt. Og hva dette angår danner misjonæren ingen unntagelse i afrikanernes syn. Jacques *Rabemananjara*, Madagaskars store dikter, sier dette om vårt Janus-hode og tilføyer: «Det eksisterer et Europa som vi ikke elsker, som vi ikke kan elske og som vi aldri kommer til å elske. Men der er et annet Europa, det må dere vite, og beundringen for det er ikke nær ved å slukkes i vårt hjerte. Men, fortsetter han senere, selv katekismen, håndbok for en religion som tross alt er kjærlighetens og barmhjertighetens religion, om den ikke gikk så vidt som til å definere englenes kjønn, så visste den dog å undervise jordens barn om at de onde engler har negrenes farve . . .»

Dette at den hvite mann fortøner seg som et «dobbeltmenneske» og at afrikanderen for å få det riktige bilde av ham og hans adferd, må betrakte ham fra to sider, kommer også frem hos andre afrikanske diktere, f. eks. hos den nigerianske forfatteren og politikeren Dennis *Osadebay*. I et dikt skrevet på pidgin-engelsk sier han om misjonæren:

Du sa at jeg skulle lukke øynene
og be
så din bror kunne stjele mitt land.

Men i en annen forbindelse sier han at nok har misjonæren gjort den afrikanske jord tjenlig for imperialismen, men samtidig har han vært med i grunnleggelsen av den rådende ånd av nasjonalisme. «Når Afrikas egne historikere skal skrive om Afrikas eventyr med imperialismen, vil de skrive om misjonærene som de største venner Afrika har hatt.»

Man kan hos det skrivende folk i Afrika spore en utvikling i deres syn på den hvite mann — fra den første nesegruse beundring til den lett forståelige protest-poesi slik den f. eks. kommer til uttrykk hos *Patrice Lumumba* — (som vel å merke var mer betydelig enn en ensidig propaganda her i vest ville ha oss til å tro).

I tusen år har du neger lidt
som et dyr.
De strødde din aske for vinden
som stryker over ørkenen.
Dine tyranner bygget strålende templer
for å bevare dine lidelser og din sjel
Nevens barbariske rett, den hvites rett til pishersket
du hadde rett til å dø og gråte.

Du er et menneske som alle andre.
De preker om at du skal tro
at den gode hvite Gud til sist vil forsone alle mennesker.

Mange vestens mennesker, kommenterer pastor Rasmussen, fikk interessen for den negro-afrikanske diktingen vakt ved dikt som dette. Men etter en tids betatthet måtte man spørre seg selv om vi ikke var blitt offer for den lyst til selvpinself som preger et vesten som nå i alt vesentlig er på defensiven, samtidig med at vi ville yte afrikaneren en bjørnetjeneste ved å oppmuntre ham til å fortsette i denne retning. «Men den nesegruse beundring og den lidenskapelige motvilje overfor oss er like ufruktbare for begge parter.»

Kirkens og misjonens holdning

På bakgrunn av disse litterære vitnesbyrd omkring misjon og misjonærer — fra misjonsmarken sett — kan det være av interesse å se litt nærmere på misjonæren — hans holdning og hans forutsetninger.

Til de omveltninger som er funnet sted i misjonenes tradisjonelle virkeområder hadde misjonene ingen entydig holdning. Hos den enkelte misjonær var holdningen ofte ambivalent. På den ene side kunne han vel innse at han ved sin forkynnelse, diakoni og skolevirksomhet skapte eller stimulerte forventninger og introduserte det som skulle bli av grunnleggende betydning for den senere utvikling — særlig i Afrika — en verdimålestokk som hjalp folk til å vurdere alle likt i motsetning til et system som gikk ut på å vurdere ens egen stamme eller landsdel etter ett sett verdier, men anvende helt andre verdier i bedømmelsen av andre.

På den annen side var den menige misjonær i høy grad preget av sin tids tankegang — den politiske såvel som den «misjonsstrategiske». Å klandre ham for det er etterpåkløskap eller etterpåfromhet. Og selv om en god del misjonærer var langt foran sin tid når det gjaldt oppvurdering av kolonibefolkningens menneskeverd, kan visse kjensgjerninger ikke bortforklares: Man mente i de europeiske lands herredømme over størstedelen av Afrika og Asia å kunne se en tilskikkelse, en beskyttet adgang for den kristne misjon til de folk som ennå ikke hadde hørt kirkens budskap. Misjonæren kunne også se hvordan en forholdsvis klok kolonipolitikk virket til å bringe en rekke samfunn ut av en lang isolasjon. (Årsakene til isolasjonen er en annen sak.)

Kolonisæraen hadde i det hele mange og forskjellige virkninger. Men slavehandelen som førte til en uutholdelig dårlig samvittighet og deretter forsøk på rettferdiggjørelse ved tesen om «den overlegne rase» ble den mest skjebnesvangre.

Misjonen må til en viss grad betraktes ut fra den situasjon som alt dette hadde skapt. Å bedømme den utelukkende ut fra vår tids tankegang og erkjennelser er en slags fariseisme. Men vil man søke å bedømme misjonen på bakgrunn av tidens oppfatninger, må man være klar over at Europa lenge — faktisk inntil nylig — var preget av en mer eller mindre bevisst rasisme som riktignok vesentlig var

bundet til fordommer, men som man også forsøkte å begrunne ad vitenskapelig vei, bl. a. med henvisninger til den darwinske «naturlige utvelgelse» overført på de sosiale sammenhengene og forholdene mellom rasene. Visse grupper eller visse raser ble ansett som mer livsdugelige enn andre, og i kraft av den naturlige utvelgelsen mente man seg berettiget til privilegier av sosial og økonomisk art. Loven om den naturlige utvelgelsen virket ubønnhørlig, alt avhang av hvilken sosial eller rasemessig gruppe man var født inn i. Og «loven» ble brukt til å rettferdiggjøre utbytting — på hjemmeplanet av proletariatet, i de oversjøiske besiddelser av den stedegne, fattige og hjelpeløse befolkning. (Eller kanskje rettere, den befolkning som var blitt gjort fattig og hjelpeløs. Forskjellen mellom Europa og «u-landene» var jo nemlig ikke så enorm da erobringen begynte, som den senere er blitt. «Det første møte mellom afrikanere og europeiske erobrere foregikk spyd mot spyd.»)

Mot en slik bakgrunn er de kirkelige holdninger som gir seg uttrykk i veldedighet og paternalisme dog å betrakte som positive forsøk på å komme medmennesker i møte. Hva man i praksis kom til å hevde var en positivt ment «dualisme» som opererte med sjelens likeverdighet, men med forskjell i rent ytre kår og muligheter. Prinsipielt kan dette sies å være riktig — «noen er slått til daler og noen til skilling, men alle bærer de kongens bilde». Men — og det er vel å merke en langt yngre erkjennelse — denne ulikhet følger hverken klasse- eller raseskilnelinjer.

Når veldedighet og paternalisme fremheves som noe positivt, er det ikke ment som noe forsøk på å trekke oppmerksomheten bort fra de negative kjensgjerninger — at kirken til tider ensidig sto de rike bi, at religionen ble redusert til et herskerteknisk redskap, at veldedigheten hadde til hensikt å svekke den revolusjonære dynamikk i grupper med stor fattigdom og at rettferdighetskrav ble avvist og menneskene henvist til et hinsidig himmelrike som de fattiges utopi.

Men selv om de positive trekk ikke kan oppveie de negative, kan man ikke se bort fra at både veldedigheten og paternalismen var positivt mente uttrykk for omsorg. I misjonenes virkeområder oppfattet misjonæren seg som «far» for det folk han var sendt til — et folk som riktignok ble oppfattet som «primitivt» og «laverestående», men han skulle *tjene* det, ikke *herske* over det.

Mentalitetsforandringer og nye utfordringer

Den siste betydelige representant for denne oppfatning var Albert Schweitzer som for sin innsats ble belønnet med Nobels fredspris i 1953. Men det er symptomatisk for den raske endring i synet på de mellomfolkelige forhold at det bare gikk åtte år, så ble den samme pris gitt lederen for en afrikansk frihetsbevegelse: høvding John Albert Luthuli. En revolusjonerende endring hadde funnet sted i vest-europeernes mentalitet dersom den sistnevnte prisutdeling var et uttrykk for en alminnelig utbredt holdning. Mens man bare få år tidligere hadde karakterisert afrikanernes forventninger og krav om frihet, nasjonal selvstendighet og likestilling som urimelige, i hvert fall på kort sikt, og gitt Nobels fredspris for en innsats med paternalismen som bærende tanke, gikk man nå til det skritt å gi den samme

belønning til en mann som klart ga uttrykk for at bl. a. paternalismen — i dagens situasjon — ikke var annet enn forsøk på å få Afrikas sorte til å vike av fra den eneste riktige vei, demokratiets. Mot den hvite innflytelsen i Afrika satte man opp som forbilledlig en afrikaner som med sitt ikke-voldsprogram ble stående som en der hadde et sivilisert alternativ til de hvite som man mente var skjebnesvangert bundet og blendet av sine privilegier og fordommer.

Til erkjennelse av det nye verdensvide ansvarsforhold vi står i, har kirke og misjon også levert betydelige, positive bidrag.

For det første: Fremveksten av den store oversjøiske misjonsvirksomhet kom til å innebære en aktiv og omfattende kulturell og sosial innsats og den var, som nevnt, — bevisst eller ubevisst — medvirkende til å skape, eller i det minste stimulere, de forventninger og krav som skulle føre til avgjørende politiske og sosiale omveltninger i forbindelse med koloniavviklingen.

For det annet: Før, under og etter disse omveltninger har de kristne kirker gjort en betydelig positiv innsats. Ikke minst har Kirkenes Verdensråd på grunnlag av et solid studiarbeid pekt på det grunnleggende at de fattige u-landenes forventninger og krav var — og er — rimelige, og at man hverken kan bruke bibelen eller kirkens tradisjon som argument for det syn det privilegietruede vesten hevdet — og kanskje ennå hevder — nemlig at kolonilandenes forventninger var urimelige og at det derfor skulle være moralsk forsvarlig, endog moralsk fortjenstfullt, å opprettholde fremmedherredømme, formynderskap, forskjellsbehandling og rasemessig ulikestilling. Dette syn forpliktet også i praksis og Kirkenes Verdensråd har derfor, i samarbeid med medlemskirkene og misjonene, ofret meget både av tid og krefter på studium av, og direkte hjelp til, områder hvor de sosiale forhold er under hurtig forandring.